فصلنامه پژوهشهای سیاسی جهان اسلام، سال ششم، شماره چهارم، زمستان۱۳۹۵، صص ۱۷۱-۱۴۷

DOI: ۱۰.۲۱۸۵۹/priw-۰۶۰۴۰۶

واکاوی خاستگاه جهاد ابتدایی (روش‌شناسی تفسیری و روایی) و نقش آن در پدیده اسلام هراسی با مطالعه موردی: داعش

محمود واعظی[۱]
استادیار گروه علوم قرآن و حدیث دانشگاه تهران
سکینه شبانی[۲]
کارشناسی ارشد علوم قرآن و حدیث دانشگاه پیام نور مرکز تهران جنوب (نویسنده مسئول)
علی اکبر یاری القار[۳]
کارشناس ارشد علوم قرآن و حدیث دانشگاه خوارزمی

تاریخ دریافت: ۱۳۹۵/۱۰/۰۱ **تاریخ پذیرش:** ۱۳۹۵/۱۱/۲۷

انجمن مطالعات جهان اسلام
Islamic World Studies Association
جمعیة دراسات العالم الاسلامی
فصلنامه علمی -پژوهشی
پژوهشهای سیاسی جهان اسلام

چکیده
قرآن کتابی عمیق و ذوبطون است که هرکس فراخور ظرفیت علمی خود از آن بهره می‌برد. برخی آیات مسلمین را به جهاد دعوت می‌کند و آیات دیگری ترغیب به صلح. برای برخی این‌جا اجتماع سلب و ایجاب است و دو انگاره صلح و جنگ شکل می‌گیرد. هدف اصلی مقاله، مطالعه خاستگاه و ادله دو دیدگاه صلح و جنگ است. مصدر اصلی این اختلاف آیه سیف است. مفروض اصلی طرفداران جهاد، ناسخ بودن آیه سیف بر تمام آیات صفح و عفو است. فرضیه اصلی این مقاله این است که انگاره‌های افراطی از آیات جهاد چهره اسلام را خشن جلوه می‌دهد و اکنون که در عصر گفتمان جهان می‌رود تا اختلافات بشری را از طریق تعامل حل و فصل نماید، انگاره‌های افراطی جایگاه معقولی ندارد. در پایان چنین نتیجه‌گیری‌شده است که آیه سیف ناسخ آیات صفح و عفو نیست و اسلام خشونت‌طلب نبوده ومنادی صلحی شرافتمندانه، ریشه‌دار و فراگیر است و آیات جهاد بیشتر اشعار به جهاد دفاعی دارد نه ابتدائی. این مقاله شیوه‌ای توصیفی، تحلیلی و دیدگاهی انتقادی، اجتهادی را با منابع کتابخانه‌ای فرا رو دارد. درپایان نقشه راه آینده تحقیق ترسیم شده است.

واژه‌های کلیدی: جهاد ابتدایی، تفاسیر افراطی، جهاد علمی، جهاداقتصادی،خشونت طلبی.

1. mvaezi@ut.ac.ir
2.sshabani16@gmail.com
3. aliyari200@gmail.com

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-12]

مقدمه

اسلام هراسی پدیده‌ای است که به ترس،پیش‌داوری و تبعیض غیر اخلاقی در قبال اسلام و مسلمین اشاره دارد، سابقه این اصطلاح به دهه ۱۹۸۰بازمی‌گردد اما پس از حادثه ۱۱ سپتامبر ۲۰۰۱ مورد استعمال وسیع قرار گرفت (www.porsemani.ir) و امروزه با ظهور گروه‌های افراطی در برخی کشورهای اسلامی به بحرانی عمیق شونده تبدیل شده است.

یکی از آرزوهای دیرینه بشر در سطح جامعه بین الملل دستیابی به صلح و امنیتی است که در نتیجه آن بی عدالتی از زندگی انسان رخت بربسته و منزلت و کرامت انسانی جایگاه خود را باز یابد(درخشه و کمالی، ۱۳۹۵: ۲۹-٥٤). تشکیل جبهه‌های نظامی، فرهنگی و به‌ویژه اقتصادی غیر مسلمین علیه مسلمانان، وضعیت ناامن برون‌مرزی، درون‌مرزی، تهدید کشورهای مسلمان علیه یکدیگر، گرانی فزاینده و فقری که خورنده و زایل کننده ایمان است، این‌ها در مجموع، جورچین‌هاپازل اسلام هراسی است.

پیچیدگی روابط انسانی در جامعه کنونی و در هم تنیدگی آن و وابستگی متقابل به گونه‌ای شاکله بندی گردیده است که واگرایی را بایستی به حداقل رساند و روی نقاط مشترک تفاهم کرد. امروزه تعارض بین الادیانی مانعی بر سر راه گفتگوی تمدن‌هاست ودور از اهداف ائتلافی اسلام.

امروزه شدت و توسعه مواجهه خشونت بار بین پیروان مذاهب اسلامی، قاطبه عالمان دین و جامعه شناسان مذهبی را عمیقاً نگران کرده است(حسینی و محمودی، ۱۳۹٤: ۵۳-۸۳). انگاره‌های افراطی از آیه سیف، که ناشی از سوء برداشت برخی مفسران با لحاظ چندلایگی مفهومی قرآن است، با توجه به خروجی عمل کردشان می‌توان گفت اغلب غیرعلمی، تقلیل‌گرا و سوگیرانه است. محققان بر این باورند که قرائت‌های افراطیون از آیه سیفانگاره‌های خودشان از آیات است نه تفسیر قرآن. داعش از آیه‌های جهاد برداشت شخصی می‌کند(عابدی، iqna.ir،۱۳۹۳). شناخت ماهیت افراط گرایی مستلزم مطالعه‌ای عمیق‌تر در لایه‌های شکل گیری اسلام سیاسی معاصر است(آدمی و مرادی، ۱۳۹٤: ۲۹-۵۹). این مقاله نیز در راستای تأمین همین نیاز تدوین گردیده است. توضیح این‌که اکثر پژوهش‌های علوم اسلامی ناظر به سطوح شناختی و مقایسه‌ای هستند و کمتر ناظر به سطح کاربردی‌اند. و دردی از جامعه امروزی مسلمین درمان و گره‌ای را باز می‌کنند.

انجمن مطالعات جهان اسلام
Islamic World Studies Association
جمعية دراسات العالم الاسلامي
فصلنامه علمی -پژوهشی
پژوهشهای سیاسی جهان اسلام

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-12]

سؤالات مقاله این‌هاست: چرا کشورهای مسلمان مسائل نظامی خود را در راستای سیاست اعلی لحاظ کرده از جنبه‌های اقتصادی مغفول مانده‌اند؟ مشکلات اقتصادی، اجتماعی دامن‌گیر کشورهای اسلامی زائده چیست؟ مسلمین و مشرکین هرکدام چه سهمی در پدیده اسلام هراسی دارند؟

فرضیه مقاله این است وجه مشترک و در حقیقت پاشنه آشیل اغلب کشورهای مسلمان، به‌ویژه گروه‌های تندرو از قبیل داعش، این است که در دوران گفتگوی بین المللی، مسائل نظامی را در سیاست اعلی لحاظ کرده‌اند و مسائل اقتصادی، رفاهی را در ردیف سیاست ادنی و این مسئله ریشه در انگاره‌های‌شان از جهاد ابتدایی دارد. برخی از محققین سهم ۸۰ درصدی مسلمانان را در اسلام هراسی قائل‌اند و معتقدند «اسلام هراسی ریشه در کارهای مسلمانان دارد»(هاشم زاده هریسی، ۱۳۹٤: ٦۹-٦۷). برخی نیز معتقدند: ریشه‌های پیدایش جریان تکفیری غالباً درون زا و دلایل گسترش و اوج گیری آن غالباً برون زاست(آدمی و مرادی، ۱۳۹٤: ۲۹-۵۹). به گفته ایجاز الحق وزیر پیشین امور مذهبی پاکستان غریب به ۸۰ درصد از مدارس پاکستان تعالیمی مشترک و یا نزدیک به عقاید وهابیت را ترویج می‌نمایند(همان).

قرآن کتابی است عمیق و ذوبطون که هرکس فراخور ظرفیت علمی و وجودی خود می‌تواند از این دریای بی‌کرانمتنعمگردد «وان للقرآن ظهراً و بطناً و لبطِنه بطناً الی سبعهٔ ابطن»(مجلسی، ۱٤۰٦ ق:۱۸/۷). قرآن قطعی‌الصدور و ظنی‌الدلاله است و چون لوحی است آسمانی لذا ممکن است هر کسی از ظن خودیارش شود و همین، دیدگاه‌های افراطی و تفریطی را موجب شده است. در دین مسیح نیز برداشت‌های متفاوت، عامل تفرقه معرفی شده است. مارسیلیو گفت اختلاف عقیده درباره مسائل تفسیر کتاب‌های مقدس یا منقولات، یکی از علت‌های نبود وحدت در دولت است(عالم، ۱۳۹۳: ۳۰۷).

با مداقه در ادبیات موضوع در می‌یابیم که در حوزه جهاد ابتدایی آثار تقریباً فراوان است شاید جامع‌ترین کتاب فقه سیاسی تألیف عباسعلی عمید زنجانی باشد وتازه‌ترین مقالات پژوهشی در این زمینه «سلفی گرایی جهادی-تکفیری وآینده ثبات سیاسی در خاور میانه»(کرم زادی، ۱۳۹۵) و چیستی افراط گرایی در اسلام سیاسی: ریشه‌های هویتی و کنش هنجاری»(آدمی، ۱۳۹٤) است. جنبه ضرورت و نوآوری و وجه ممیزه این مقاله نسبت به آثار هم سو آن است که بر خلاف مقالات موجود که غالباً رویکردی تثبیتی و تحکیمی به

انجمن مطالعات جهان اسلام
Islamic World Studies Association
جمعیة دراسات العالم الاسلامی
فصلنامه علمی -پژوهشی
پژوهشهای سیاسی جهان اسلام

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-12]

جهادابتدائی دارند، این مقاله با رویکردی انتقادی به قضیه می‌نگرد و نهی جهاد ابتدائی را حکمی ثانوی و تابع شرایط زمان نمی‌کند بلکه با استناد به آیات و روایات مشیت الهی را در اسلام آوردن همه در قالب جهاد ابتدائی نمی‌داند و می‌کوشد تا با روش شناسی تفسیری و روایی به این مهم برسد. در این مورد آثار فوق‌العاده اندک است و ضرورت زیاد. از این حیث خلاء و نیاز کاملاً مشهود است.

هم‌چنین این مقاله آیات فراوانی با رویکرد صلح عرضه می‌کند که در نوع خود معتنابه است. بر فرض ناسخ بودن آیه سیف به‌گونه‌ایفقه‌الحدیثی آرای افراطی ابتدا بر آیات قرآن و سپس بر روایات و سیره نبوی و عقل عرضه‌شده و در پایان نتیجه‌گیری شده است.شاکله کلی بحث عرضه بر آیات دیگر است. این مقاله شیوه‌ای توصیفی، تحلیلی و دیدگاهی انتقادی، اجتهادی را با استفاده از منابع مورد وثوق کتابخانه‌ای را فرا روی خود نهاده است و سعی شده تا سوگیری مذهبی اگر نه صفر، بلکه به حداقل تقلیل یابد. مرجع ترجمه آیات، ترجمه دکتر آیتی می‌باشد.

نام گذاری آیه سیف اجتهادی بوده واین اصطلاح در هیچ آیه‌ای نیست. محققین از آیه پنجم سوره توبه با این نام یاد کرده‌اند. «فَإِذَا انْسَلَخَ الْأَشْهُرُ الْحُرُمُ فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ وَ خُذُوهُمْ وَ احْصُرُوهُمْ وَ اقْعُدُوا لَهُمْ كُلَّ مَرْصَدٍ فَإِنْ تابُوا وَ أَقامُوا الصَّلاةَ وَ آتَوُا الزَّكاةَ فَخَلُّوا سَبِيلَهُمْ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ»(توبه، ۵).

پیشینه افراطی گری وتئوریسین‌های تفکر سلفی

قدر متیقن افراطی گرایی غالباً ریشه در تفکرات سلفی دارد و اصولاً عملیاتی شدن آن در زمان خلیفه دوم است. جنگ‌های پیامبربا مشرکین مکه که مدام مسلمانان را مورد آزار و اذیت قرار می‌دادند، از نوع دفاعی‌اند و غالباً به خارج از جزیره العرب نکشیده‌اند. از این رو نظر به این که داعش متوسل به تئوری‌های اهل سنت است، مطالعه سیر تکوینی آن ضروری است. احمد بن حنبل امام مذهب چهارم اهل سنت و مهم‌ترین متفکر «مکتب اهل حدیث» که سخت مخالف عقل بود و تنها به ظواهر قرآن، حدیث و نقل اخبار و روایات تکیه می‌کرد(طاهری و احمد وند، ۱۳۹٤: ۷۸-۱۱۱). ابن تیمیه و شاگردش ابن جوزی نیز تاکید بر حجیت ظاهر قرآن و خوانشی نقد ناپذیر از اسلام داشتند. مهم‌ترین تفکراتش بدعت دانستن هر امر نوین

انجمن مطالعات جهان اسلام
Islamic World Studies Association
جمعیة دراسات العالم الاسلامی
فصلنامه علمی -پژوهشی
پژوهشهای سیاسی جهان اسلام

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-12]

و مخالفت کردن با عقل، اعتقاد به رویت خدا، بازگشت به سنت و سلف، حکم به قتل کاهلان نماز و احکام، کافر دانستن صوفیه و شیعیان و نام‌گذاری آن‌ها به عنوان روافض، رد علم شیمی و فلسفه بود. در این دوره ابن تیمیه ضرورت تأسیس حکومت از طریق زور به منظور توانمند سازی مسلمانان در مقابل مرتدان و مشرکان را مطرح کرد. بعدها محمد ابن عبد الوهاب آن افکار را پی گرفت. شیخ ابو زهره و ابن حزم اندلسی نیز بر همین رویکرد بودند. از متأخرین نیز شیخ عبد الرحمن بن ناصرالبراک برگزاری انتخابات را حرام و آن را تشبه به کفار نامید(همان). رشید رضا و محمد عبده اگرچه منعطف‌تر از متقدمین بودند، اما تنها راه علاج بیماری ملت‌های مسلمان را برگشتن به قواعد اصلی دین خویش مانند گذشته می‌دانستند(قادری، ۱۳۹۲: ۲۱۷).

انجمن مطالعات جهان اسلام
Islamic World Studies Association
جمعیة دراسات العالم الاسلامی
فصلنامه علمی -پژوهشی
پژوهشهای سیاسی جهان اسلام

۱. دلایل موافقان و مخالفان جهاد ابتدایی

۱-۱. دلایل موافقان

۱-۱-۱. دلایل قرآنی

تعدادی از آیات قرآن مسلمین را به جهاد دعوت می‌کند. از جمله می‌توان به این آیات اشاره کرد.

الف: «وَ ما لَکُمْ لا تُقاتِلُونَ فی سَبیلِ اللَّهِ وَ الْمُسْتَضْعَفینَ مِنَ الرِّجالِ وَ النِّساءِ وَ الْوِلْدانِ الَّذینَ یَقُولُونَ رَبَّنا أَخْرِجْنا مِنْ هذِهِ الْقَرْیَةِ الظَّالِمِ أَهْلُها وَ اجْعَلْ لَنا مِنْ لَدُنْکَ وَلِیًّا وَ اجْعَلْ لَنا مِنْ لَدُنْکَ نَصیراً »(نساء، ۷۵). و چرا در راه خدا و [در راه آزادی] مردان و زنان و کودکان مستضعف نمی‌جنگید؟ آنان که می‌گویند: «ای پروردگار ما، ما را از این شهری که اهل آن ستم‌پیشه‌اند، بیرون بر، و از جانب خویش برای ما سرپرستی بگمار و از نزد خود برای ما یاوری قرار بده».

ب: «أُذِنَ لِلَّذینَ یُقاتَلُونَ بِأَنَّهُمْ ظُلِمُوا وَ إِنَّ اللَّهَ عَلی نَصْرِهِمْ لَقَدیر»(حج، ۳۹). به کسانی که به جنگ بر سرشان تاخت آورده‌اند و مورد ستم قرار گرفته‌اند، رخصت داده شد و خدا بر پیروز گردانیدنشان تواناست.

ج: «وَ قاتِلُوهُمْ حَتَّی لا تَکُونَ فِتْنَةٌ وَ یَکُونَ الدِّینُ کُلُّهُ لِلَّهِ فَإِنِ انْتَهَوْا فَإِنَّ اللَّهَ بِما یَعْمَلُونَ بَصیر»(انفال، ۳۹). با آنان نبرد کنید تا فتنه‌ای نباشد و دین همه دین خدا گردد. پس اگر باز ایستادند، خدا کردارشان را می‌بیند.

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-12]

نقد دیدگاه‌های افراطی

با لحاظ پیچیدگی مفهومی قرآن و لایه بندی آن گفته می‌شود آیات قرآن گرچه قطعی الصدور، ولی ظنی الدلاله‌اند(بروجردی، ١٣٦٦ش، ج١٠:٤). به عبارتی احتیاج به تفسیر دارند هرکسی نمی‌تواند معنای واقعی آن را استنباط کند. قرآن ناسخ و منسوخ، عام و خاص، مطلق و مقید، ظاهر و باطن، تعریض و کنایه، دارد و با عنایت به همه این‌ها می‌بایست به تفسیر و تأویل آیات پرداخت. مثلاً در مورد آیه الف علت غایی جهاد ابتدایی را رهایی از ستم عنوان کرده است. حال آن که امروزه هیچ یک از کشورهای مسلمان و رهبرانشان داعیه این را ندارند که به مردم تحت نفوذشان ظلمی نمی‌شود و اصولاً فقط در حکومت معصوم می‌توان به نبود ظلم اطمینان داشت. به‌ویژه گروه‌های افراطی از قبیل داعش که شدیدترین ظلم‌ها را در حق مردم تحت نفوذشان روا می‌دارند و اصولاً هیچ بشر مخیری قیمومیت این‌ها را نمی‌پذیرد. چه رسد که مردم را از ظلم نجات دهند. آیات و روایات فراوانی در بستر بحث خواهد آمد که این آیه را تفسیر، تعلیل، تخصیص و تقیید می‌دهند.

در مورد آیه «ب» هم راجع به جهاد دفاعی است که هیچ کس در مشروعیت آن شکی ندارد و امری معقول و مفروض است. چه در ادامه آیه اشاره می‌کند به کسانی که قبلاً بر مسلمین ظلم کرده‌اند. بسیاری از آیاتی که در وجوب و مشروعیت جهاد ابتدایی استناد می‌شود، ناظر به جهاد دفاعی‌اند.

در مورد آیه ج هم جزو آیات جهاد دفاعی است. مرحوم علامه در ذیل تفسیر این آیات اشاره به جنبه دفاعی را مطرح می‌نمایند(طباطبائی، ١٣٧٤ش، ج٢: ٨٨) و نیز تصریحاً آمده است: تجاوز ابتدائی مذموم و تجاوز در برابر تجاوز پسندیده و مشروع می‌باشد(همان: ٩٣). صرف نظر از این، درتفسیر عیاشی در ذیل این آیه روایتی از امام صادق (ع) آمده است که درباره مصداق ضمیر «هم» که باید با آنان جنگید سئوال شده چه کسانی هستند، امام فرمود هنوز زمان تأویل آن فرا نرسیده بلکه با قیام قائم، او تشخیص می‌دهد (عیاشی، ١٣٨٠ق، ج٢: ٥٦). این روایت نیز مصداق آیه را قابل تسری به زمان غیر معصوم نمی‌داند. عَنْ زُرَارَةَ قَالَ: قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ ع سُئِلَ أَبِي عَنْ قَوْلِ اللَّهِ:«قاتِلُوا الْمُشْرِكِينَ كَافَّةً- كَما يُقاتِلُونَكُمْ كَافَّةً حَتَّى لا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَ يَكُونَ الدِّينُ كُلُّهُ لِلَّهِ»فَقَالَ: إِنَّهُ [تَأْوِيلٌ] لَمْ يَجِئْ تَأْوِيلُ هَذِهِ الْآيَةِ، وَ لَوْ قَدْ قَامَ قَائِمُنَا بَعْدَهُ سَيَرَى- مَنْ يُدْرِكُهُ مَا يَكُونُ مِنْ تَأْوِيلِ هَذِهِ الْآيَةِ. آیات دیگر نیز مشابه همین مواردند.

فصلنامه علمی-پژوهشی پژوهشهای سیاسی جهان اسلام

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-12]

۱-۲-۱. دلایل حدیثی

علاوه بر آیات، تعدادی از روایات نیز مسلمین را دعوت به جهاد می‌کنند که در اغلب موارد تصریحی به ابتدائی بودن ندارد و می‌توان آن‌ها را در قالب جهاد دفاعی تعمیم داد. ازجمله «حدیث الجنۀ تحت ظلال السیوف»(ابن ابی الحدید، ١٤٠٤، ج٨: ٦). بهشت زیر سایه شمشیرهاست.گرچه این حدیث تصریحی به جهاد ابتدائی ندارد، دارای اضطراب در متن و سند است. در جامع ترمذی با متن متفاوتی آمده است. «ان ابواب الجنه تحت ظلال السیوف»(نفیسی، ١٣٩٤: ١٠٢ به نقل از جامع ترمذی باب فضل جهاد ح ٥). و این حدیث از نوع حسن است یعنی یک درجه از ضعیف بالاتر است و به حدیث صحیح نمی‌رسد. حدیث حسن حدیثی است که از راوی عادل و خفیف الضبط روایت شده است. خفیف الضبط کسی است که ضبط وی در حد اعلی نیست و گاهگاهی خطا می‌کند(نفیسی، ١٣٩٤: ١٠٢). این حدیث در منابع مورد وثوق شیعه نقل نشده است. به علاوه حدیث مشابهی با دامنه نقل گسترده‌تر بیان شده که بهشت و جهنم هردو را زیر سایه شمشیرها می‌داند که این منطقی‌تر است. «السیوف مقالید الجنۀ و النار» شمشیرها کلید بهشت و جهنم‌اند(کلینی، ١٤٢٩ق، ج٥: ٢).

۲-۱. دلایل مخالفان جهاد ابتدائی

در این مقاله به ده‌ها آیه و حدیث استناد خواهد شد که ناظر به جهاد دفاعی‌اند و جهاد ابتدائی را به چالش می‌کشند و حتی تاکید می‌کنند که با غیر مسلمین نیز باید با مهربانی رفتار کرد. البته مادام که با مسلمین جنگی نداشته باشند و نظر به این که این آیات و روایات به تفصیل در متن آمده‌اند از ذکر آن در این‌جا خودداری می‌شود.

۲. جهاد ابتدائی

۲-۱. خاستگاه

نام گذاری آیه سیف اجتهادی بوده واین اصطلاح در هیچ آیه‌ای نیست. محققین از آیه پنجم سوره توبه با این نام یاد کرده‌اند. «فَإِذَا انْسَلَخَ الْأَشْهُرُ الْحُرُمُ فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ وَ خُذُوهُمْ وَ احْصُرُوهُمْ وَ اقْعُدُوا لَهُمْ كُلَّ مَرْصَدٍ فَإِنْ تابُوا وَ أَقامُوا الصَّلاةَ وَ آتَوُا الزَّكاةَ فَخَلُّوا سَبِيلَهُمْ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ»(توبه، ٥).این اصلی‌ترین منبع فتوایی جهاد ابتدائی است که

انجمن مطالعات جهان اسلام
Islamic World Studies Association
جمعیة دراسات العالم الاسلامی
فصلنامه علمی -پژوهشی
پژوهشهای سیاسی جهان اسلام

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-12]

تفاسیر افاطی از آن در این مقاله مورد نقد قرار گرفته است.

از دلایل دیگر قائلین به جهاد ابتدایی، نجات بندگان خدا از چنگال سلطه و ستم حاکمان جور و نشر پیام خدا به عامه مردم است(آزادی و همکاران، ۱۳۹٤: ۱۵٦). در مورد اول یعنی نجات بندگان خدا از ظلم و ستم بایستی گفت که اجرای عدالت در زمان ولایت غیر معصوم ممکن نیست. چه بسیار ستم‌هایی که حکام اموی و عباسی تحت لوای اسلام بر مردم تحت حکومتشان روا نداشتند. تنها پس از گذشت چند دهه حکومت از خانه گلی پیامبر به قصرهای قیصری اموی و عباسی منحرف گردید. امروزه نیز گروه‌های افراطی که به زعم خود در پی پیاده کردن مقاصد اسلامی هستند، بیشترین ظلم و ستم را بر مردم روا می‌دارند و چه بسا عامه مردم در کشورهای غیر مسلمان آزادتر از آن‌ها هستند. در مورد دوم یعنی نشر پیام الهی با توجه به منابع وسیع جهانی شدن و فناوری ارتباطات، می‌توان پیغام دین را به همه مردم رساند و آن‌ها نیز در قبول یا رد آن مختارند و برای این کار نیاز به شمشیر نیست. وانگهی ده‌ها شرط در اجرای جهاد هست که حتی عدم تحقق یکی از آن‌ها مانع اجرای آن می‌شود و شروط آن در آثاری با ماهیت فقهی ذکر شده است.

۲-۲. جهاد علمی (سلطان علم)

امروزه هجوم به مرزهای فیزیکی و جغرافیایی منسوخ شده و مبارزات سبقه‌ای علمی، فرهنگی یافته است. جهاد ابتدائی چه مفروض باشد یا نه،در رویکرد جاریهژمونی علمی بیش از هژمونی نظامی موضوعیت می‌یابد. اکنون باید موازنه قدرت را در بدیل‌های علمی و اقتصادی بیابیم. حکیم فردوسی در هزارسال قبل این مهم را به گونه‌ای شیوا بیان کرده است.

توانا بود هر که دانا بود ز دانش دل پیر برنا بود

ما به عنوان مبدع این پارادایم، فقط در طراحی جلد کتب درسی از آن بهره برده‌ایم. پس از سال‌ها کنکاش اکنون دانشمندان علوم سیاسی از دانش و اقتصاد به عنوان اهرم قدرت یاد می‌کنند(قاسمی، ۱۳۹۳: ۹۸). یکی از دلایل سرنگونی نظام شاهنشاهی توجه و تکیه پهلوی‌ها به مسائل نظامی است. آقای سیف زاده می‌نویسد: او از سال ۱۳۳۲ قانون‌مندی رفتاری جهان را به غلط نظامی وصف و تفسیر کرد(سیف زاده، ۱۳۹۳: ۲۹۰). رهبری نیز گفتند تجربه‌ی ۳۷ساله‌ی جمهوری اسلامی نشان می‌دهد که ما باید خودمان را تقویت کنیم، قوی کنیم؛ از لحاظ فکری قوی کنیم، از لحاظ سیاسی قوی کنیم، از لحاظ اقتصادی قوی کنیم، از لحاظ

انجمن مطالعات جهان اسلام
Islamic World Studies Association
جمعیة دراسات العالم الاسلامی
فصلنامه علمی -پژوهشی
پژوهشهای سیاسی جهان اسلام

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-12]

فرهنگی قوی کنیم، از لحاظ علمی قوی کنیم. وقتی قوی شدیم، طبعاً عزّت پیدا خواهیم کرد؛ امروز عزّت یک ملّت در دنیا به این‌ها است.۲۰/۱۲/۱۳۹٤ و نیز فرمودند ما هنوز خیلی راه در پیش داریم تا به آن نقطه‌ای برسیم که از لحاظ علمی مورد نظر است؛ خیلی باید تلاش کرد؛ خیلی باید مجاهدت کرد.۱۱/۰٤/۱۳۹۳ (www.farsi.khamenei.ir). البته زیباترین و گویاترین بیان از علی (ع) است «العلم سلطان من وجده صال به و من لم یجده صیل علیه»(ابن ابی الحدید، ج۲۰:۳۱۹). علم سلطانی است که هرکس آن را یافت سلطه می‌یابد و هر کس آن را نیافت زیر سلطه می‌رود. امروزه رقیب ایران آمریکا گوی سبقت را در این زمینه از همه ربوده است. مطابق آمار اعلامی ۲۰۰۹ از میان ده دانشگاه برتر دنیا شش دانشگاه به آمریکا و چهار دانشگاه به انگلیس تعلق دارد و در سال ۲۰۱۰ رنکینگ دانشگاه تهران ۳۱٦ است(سیف زاده، ۱۳۹۳: ٦٥). مطابق فرمایش حضرت علی (ع) علت هژمونی ایالات متحده رتبه‌های برتر علمی و تکنولوژی است نه جنگ افزارهای نظامی. بر روی علم نمی‌شود شمشیر کشید. ایران نیز در رقابت با آمریکا رویکردی جز توجه به علم ندارد. به عبارتی مبارزه با استکبار بایستی از ابعاد نظامی به علمی، فرهنگی و اقتصادی تغییر یابد. مراد رهبری از جنگ نرم توجه به همین جنبه‌هاست.

۲-۳. جهاد اقتصادی

جهاد اقتصادی نیز هم پایه جهاد علمی از ملزومات و بایسته‌های سیاسی، اجتماعی امروزی است که از آن گریزی نیست. تجربیات ابرقدرت‌ها پس از پایان جنگ سرد، حاکی از آن بود که در عصر کنونی جنگ نظامی نمی‌تواند الزاماً اهداف سیاسی آن‌ها را عملیاتی کند و در جستجوی بدیلی مناسب و رویکردهای نو گزینه‌های تحریم اقتصادی را در سیاست خارجی خود منظور کردند (Kaempfer and Lowenberg ۲۰۰۷: ۸۷۰-۸٦۹).اوباما طی نطقی در هفتادمین اجلاس سازمان ملل گفت در مقام رئیس جمهور ایالات متحده نگران خطراتی هستم که پیش روی ماست اما معتقدم نمی‌توانیم به روش‌های قدیمی جنگ و زور باز گردیم. (sep 20,2016 wall street). وضع تحریم‌های اقتصادی ایالات متحده علیه ایران نیز ناشی از همین تغییر رویکرد است. امروزه تحریم‌ها شکل تعدیل یافته جنگ هستند (موسوی شفائی و نقدی، ۱۳۹٤: ۲۱-٦۲). هیچ یک از سرمایه گذاران عمده، در کشوری که با ابر قدرت‌ها در تعارض است، سرمایه گذاری هنگفتی نخواهند کرد چون امنیت اقتصادی

انجمن مطالعات جهان اسلام
Islamic World Studies Association
جمعیة دراسات العالم الاسلامی
فصلنامه علمی -پژوهشی
پژوهشهای سیاسی جهان اسلام

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-12]

که از ملزومات اقتصاد است تحت الشعاع درگیری‌های نظامی قرار گرفته و نابود می‌شود. تجارت جهانی در نظر تمام مکاتب حتی واقع گرایان که قبلاً بر روی گزینه‌های نظامی تاکید بیشتری داشتند، امروزه اصلی مفرض وحیاتی می‌باشد(قاسمی، ۱۳۹۳: ۹۸). روش تعارضی ایران با عنایت به جنگ ۸ساله و بعد از آن درقالب تحریم‌ها به گونه‌ای است که حتی قادر به بهره برداری بهینه از منابع خدادادی خود نمی‌باشد. امروزه برداشت کشورهای همسایه از میادین مشترک ۹ تا ۱۰ برابر ایران است. حتی کشور جنگ زده عراق دو برابر ایران برداشت می‌کند. در حالی که عربستان از منابع مشترک دو کشور روزانه ٤٠٥ هزار بشکه برداشت می‌کند، ایران تنها به برداشت ٤٥ هزار بشکه بسنده کرده است. و همین طور از میدان مشترک پارس جنوبی که ایران با قطر شریک است، ایران ۵۰ هزار بشکه و قطر ٤٥٠ هزار بشکه روزانه برداشت می‌کنند(روزنامه شهروند، ۱۳۹۵/۷/۷). رشد سریع اقتصادی کشورهای همسایه به ویژه قطر و عربستان که در چند دهه اخیر از جهت منفی با ایران قابل مقایسه نبوده‌اند، امروزه از جهت تفوق و برتری قابل مقایسه نیست. اکنون عربستان به عنوان یک قدرت متوسط اقتصادی در جهان مطرح است(سیف زاده، ۱۳۸٤: ٦٥). دلیل عمده آن این است که آن‌ها در مبارزات با استکبار همراه ایران نشده و خود را به کناری کشیده و مصون مانده‌اند. اگر هم بنا بر تعارض و جنگ باشد، جنگ امروز جنگ اقتصادی است نه نظامی. مراد از جنگ نرم مورد نظر رهبری نیز موارد فرهنگی، اقتصادی است. هاشمی رفسنجانی نیز گفت: این عوامل اقتصادی و اجتماعی هستند که امروز بقای نظام را با تهدید مواجه کرده است.(دهقانی فیروز آبادی، ۱۳۹۲: ٤٠١). امروزه حتی چهره‌های نظامی به این مسئله معترفند و حتی تاکید می‌کنند. سردار نقدی می‌گوید: اکنون نیازمند جهاد اقتصادی هستیم(روزنامه شهروند، ۱۳۹۵/۷/۷). امروزه ژئو اکونومیک جایگزین ژئو پلوتیک شده است. نظریه واقع گرایی گلپین در پایان قرن بیستم دو تغییر عمده برای درک ماهیت قدرت ضروری است. نخست برتری روز افزون منابع اقتصادی و تکنولوژیک و دوم تغییر کیفی دولت‌ها و تبدیل آن‌ها به دولت‌های رفاهی. اکنون قدرت را نمی‌توان به دور از پایه‌های اقتصادی درک کرد(قاسمی، ۱۳۹۳: ۹۸). جهان عرب نسبت به دیگر مناطق در حال توسعه نابسامانی‌های اقتصادی، اجتماعی و سیاسی بیشتری دارد(کرم زادی، ۱۳۹۵: ۱۱۳-۱٤۲). این ریشه در توجه یک جانبه به بعد نظامی دارد. اصولاً گسترش افراط گرایی موجب افزایش منازعات منطقه‌ای می‌شود (همان). فقر و نا امنی رابطه

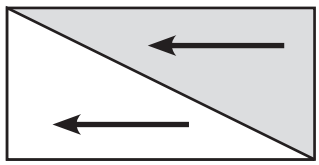
[Downloaded from priw.ir on 2026-11-12]

مستقیمی با یکدیگر دارند. القاعده به عنوان یک گروه تروریستی از افغانستان ورشکسته ریشه گرفت(درخشه و کمالی، ۱۳۹۵: ۲۹-٥٤). علت دیگر نا امنی و منازعه تقسیم قدرت است. منازعه مذهبی شیعی-سنی، در عراق درباره نحوه تقسیم قدرت است(رستمی و سفیدی، ۱۳۹۵: ۸۳-۱۱۱). کشورهای اسلامی ظرفیت بالایی در تعامل دارند که باید بجای تفرقه بر آن تکیه کنند. علی‌رغم تنش‌های بسیار و بعضاً نا خواسته بسترهای هم‌گرایی و روابط مطلوب در دو کشور (ایران و پاکستان) مهیاست و اشتراک مذهبی و دینی از آن جمله‌اند (محمدی و احمدی، ۱۳۹٤: ۸۵-۱۱۰).

جدول شماره (۱) تغییرات شکلی و روشی جهاد ابتدایی در بستر زمان

(در گذر زمان جهاد نظامی حالتی کاهنده دارد و جهاد علمی و اقتصادی حالتی فزاینده)

جهاد نظامی



جهاد علمی و اقتصادی

۲-٤. مزایای گریز از گزینه نظامی

۱. حفظ جان و مال مسلمین

۲. حفظ تجهیزات و جنگ افزار نظامی جهت دفاع

۳. حفظ زیر ساخت‌های اقتصادی، علمی و فرهنگی جهت به‌روزی و سامان امور مسلمین

٤. شکست پروژه اسلام هراسی و کمک به تقویت و اتساع آن از روش‌های فرهنگی

۳. نقش زمان در دین و سیاست

۳-۱. فقه در بستر زمان

بیشتر فقهای شیعه ازجمله امام خمینی(ره) در مورد جهاد ابتدایی که به نظر می‌رسد در تعارض با نظریه صلح باشد، آن را منوط به ضوابط، شرایط و محدودیت‌هایی می‌دانند که در تعارض با اصل صلح و همزیستی نباشد(مهدوی عباس آبادی، آینه وند، ۱۳۹۰: ۹-۳٦).

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-12]

در جایی دیگر نیز امام خمینی به عنوان رهبری شیعی، فقیه و مفسری آشنا به علوم اسلامی تصریحاً می‌فرماید: آن‌چه غایت تعلیمات اسلامی است، همزیستی مسالمت آمیز در سطح جهان است(دهقانی فیروز آبادی، ۱۳۹۲: ۱۳٦). مسلم است جهاد ابتدائی با همزیستی مسالمت آمیز تنافی دارد. حال که مشخص شد تفسیر در بستر زمان تغییر می‌کند و تغاسیر قرن ١٤ عقل گراتر از تفاسیر اولیه‌اند(نفیسی، شادی، ۱۳۸۵). دو مفهوم از مفاهیم علوم سیاسی بررسی می‌شود. تغییر و تحول لازمه زندگی امروزی است در حالی که بسیاری از کشورها قبلاً مشکلاتشان را از راه‌های تعارض حل می‌کردند اکنون کشورهای پیشرفته راه‌های مطمئن‌تری را جایگزین آن کرده‌اند. گفتمان و مطالعات صلح دو نمونه از آن است که به اختصار مرور می‌شوند.

۳-۲. اصل گفتمان

«کلیت ساختار ذهنی شده که از عمل مفصل بندی حاصل می‌شود، گفتمان نام دارد»(منوچهری، ۱۳۹۲: ۱۰٦). مجموعه‌ای به نام گفتمان مستمراً مشمول موضوع عدم ثبات و ضرورت شکلی و ماهوی است(دهقانی فیروزآبادی، ۱۳۹۲: ٥٤). گفتمان لازمه جهانی شدن است و لذا گریزی از آن نیست. شکی نیست که با توجه به فرآیندهای جهانی‌شدن، که ویژگی عمده محیط‌های سیاسی درحال توسعه است، علوم سیاسی باید بعد بین‌المللی را به نحوی جدی‌تر مد نظر قرار دهد(دیوید مارش و جری استوکر، ۱۳۹۲:٤٤٨). گفتمان در سیاست خارجی کارکردی شبیه ساختار در نظریه نوواقع گرایی دارد(دهقانی فیزور آبادی، ۱۳۹۲: ۱۸۷). گفتگو از نکات مهم و مورد توجه مکتب انتقادی و به طور خاص هابرماس است و در آن‌چه او «عرصه عمومی» می‌داند شکل می‌گیرد. هابر ماس سپهر عمومی را عرصه‌ای می‌داند که در آن مناظره عمومی در مورد موضوعات مختلف مورد توجه عمومی شکل می‌گیرد. میانجی اصلی در این حوزه«استفاده عمومی از خرد» در مباحث باز و بدون محدودیت است. دراین سپهر تلاش می‌شود. اقتدار سیاسی به اقتدار عقلانی بدل شود(مشیرزاده،١٣٩٤: ٢٤٣).

پس از جنگ جهانی دوم کشورهای غربی جنگ را به جهت پر هزینه بودن کنار گذاشته‌اند و در ۲۰۰ سال گذشته جنگی در اروپا اتفاق نیفتاده چون گفتمان را جایگزین آن کرده‌اند (همان:۲۸). در حالی که در چند دهه گذشته ده‌ها جنگ بین کشورهای مسلمان رخ داده است اگر کشور مسلمان A با کشورهای B,C همسایه باشد، در صورتی که کشور B مسلمان و

انجمن مطالعات جهان اسلام
Islamic World Studies Association
جمعیة دراسات العالم الاسلامی
فصلنامه علمی -پژوهشی
پژوهشهای سیاسی جهان اسلام

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-12]

C غیر مسلمان باشد، آن گاه ترس او از حمله کشور B بیشتر خواهد بود. جریان‌های تکفیری تروریستی نیز معمولاً در محیط‌های بحران زا ایجاد می‌شود(کوهکن و باقری، ۱۳۹٤: ۱۸۳–۲۰۷). نظر به پیش زمینه منفی غرب که اسلام را یک تهدید می‌دانند(عسکریان و همکاران، ۱۳۹٤: ۱٤٥–۱۸۳). از این رو جریان‌های اسلام گرا بعضاً به خاطر توسعه و مشروعیت بین المللی از عناوین اسلامی فاصله گرفته‌اند. مطابق نظر الغنوشی(رهبر حزب) النهضه (تونس) از یک حرکت اسلامی به یک حزب سیاسی تغییر پیدا کرده است(آجیلی و بیکی، ۱۳۹٥: ۱–۲۸).امروزه کشورهای اتحادیه اروپا با برداشتن مرزهای جغرافیایی خود، پول واحد، تجارت مشترک و حس همدردی آرزوها و مفاهیم بلند اسلامی را تحقق بخشیده‌اند و کشورهای مسلمان چه از حقیقت خود فاصله گرفته‌اند. و لذا گریزی نیست جز خروج از وضع موجود. اروپا اکنون این پارادایم منتسکیو را سرلوحه امور خود قرار داده است «اگر بدانم عملی به سود کشورم اما به زیان اروپاست، یا به سود اروپا اما زیان بشر است، آن‌را به یقین یک جنایت خواهم دانست»(عالم، ۱۳۹٤: ۷۳). ادبیات فارسی ما سرشار از این مفاهیم هم‌دردی بشری است که می‌تواند رقیب مناسبی برای این پارادایم باشد. در قرارداد اجتماعی جان لاک نیز صحبت از خیر عمومی است که مبتنی بر رفع مشکلات بر اساس گفتمان است(همان: ۲۰۳).

«مهم‌ترین عامل تعیین کننده سیاست و رفتار خارجی جمهوری اسلامی، مانند دیگر کشورها بر گرفته از فرهنگ یا گفتمان حاکم بر نظام و روابط بین‌الملل می‌باشد»(دهقانی فیروز آبادی، ۱۳۹۲: ۱۱٦).

۳–۳. مطالعات صلح

آرمان‌گرایان تاکید زیادی بر طبیعت صلح دوستانه بشر می‌کنند. شاید آن‌ها قدری افراط هم کرده باشند ولی حقیقت این‌است که صلح اصل است و جنگ، عارض. بهره‌گیری از نیروی نظامی برای انفعال سایر بازیگران بسیار پر هزینه است و عواقب بعدی دارد. شاید بتوان اولین تلاش جامعه جهانی برای مبارزه با تروریسم را در کنوانسیون ۱۹۳۷م با عنوان «جلو گیری و مجازات تروریسم» که از سوی جامعه ملل شده بود، دانست (عسکریان و همکاران، ۱۳۹٤: ۱٤٥–۱۸۳). امروزه قدرت‌های بزرگ کمتر از این حربه استفاده می‌کنند بیشتر از حربه‌های اقتصادی بهره می‌برند. واقع گرایان سیاست را به صورت اعلی و ادنی تقسیم می‌کنند و مسائل نظامی را در عداد سیاست اعلی و امور رفاهی را در جزو سیاست

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-12]

ادنی قرار می‌دهند، عملاً با تحولاتی که اینک در عرصه روابط بین‌المللی پدید آمده است، بسیاری از مسائل بهداشتی، زیست محیطی، اقتصادی، رفاهی و فناوری به صورت سیاست اعلی و مسائل نظامی در چارچوب سیاست ادنی تلقی می‌شود(قوام، ۱۳۹۳: ۵۹). ما چون در نظریه‌ها از دنیا عقب‌تر هستیم، شاید در مسائل نظامی تا حدودی مجهز شده‌ایم ولی غافل از این‌که درتحولات کنونی ایستارها بالا و پایین شده است و ما خود را در این رابطه مجهز نکرده‌ایم. با رویکرد جدید راهی جز دوستی و گفتگو نمی‌ماند. «عصر حاضر عصر تماس‌ها و دوستی‌های بین‌المللی است»(عالم، ۱۳۹٤: ۲۸۸).

رفتارگرایی مدرن در رهیافتش بسیار پیچیده‌تر و در ادعاهایش بسیار متعدل‌تر شده است(کیت نش، ۱۳۹۳: ۳۵). مجموعه این وضعیت نشان می‌دهد که در عصر پیچیدگی فناوری و مسائل فراملی، راه حل‌های واقع گرایانه نسبت به مسئله امنیت نمی‌تواند کارساز و ارضاء کننده باشد(قوام، ۱۳۹۳: ۲۱۲). طرفداران صلح از این‌که واقع گرایان، جنگ و تعارض در سیاست بین‌الملل را یک امر طبیعی تصور می‌کنند، با آنان مخالفت می‌نمایند و اظهار می‌دارند که هرگز یک جنگ خوب و یک صلح بد وجود نداشته است(همان، ۲۲۱). باید فضایی در روابط بین‌الملل به وجود آید که هر ملتی خود را نسبت به گذشته امن‌تر احساس کند و تفاهم و اعتماد متقابل، جایگزین ترس و سوء ظن گردد(ازغندی، ۱۳۷۸: ۱۰۳۷). ایران نیز چون جزئی از جامعه جهانی است ملزم است سیاست خارجی‌اش را تلطیف و تعدیل کند. داعش نظر به این‌که معادلات صلح را بر هم می‌ریزد مطرود است. داعش از طرف جامعه بین المللی به منزله بازیگری نا مشروع شناخته می‌شود(دهشیری و مقامی، ۱۳۹٤: ۱۵۷-۱۸۰).

٤. عرضه بر آیات دیگر

اکنون به آیاتی که در تعارض با جنگ و خشونت است پرداخته می‌شود تا اثبات گردد اسلام آیین شمشیر نیست. در این بحث آیات در یک طرح ابتکاری در ۷محور که تنها یک محور آن، آن‌هم بنا به احتمال مربوط به اوایل اسلام است که هنوز اسلام قدرت کافی نگرفته بود و ٦ محور دیگر بر فرض ناسخ بودن آیه سیف به قوت خود باقی و لازم الاجرا می‌باشند.

٤-۱. روشنگری

«الر کِتابٌ أَنْزَلْناهُ إِلَیْکَ لِتُخْرِجَ النَّاسَ مِنَ الظُّلُماتِ إِلَی النُّورِ بِإِذْنِ رَبِّهِمْ إِلی صِراطِ الْعَزِیزِ

انجمن مطالعات جهان اسلام
Islamic World Studies Association
جمعیة دراسات العالم الاسلامی
فصلنامه علمی -پژوهشی
پژوهشهای سیاسی جهان اسلام

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-12]

الْحَمیدِ» (ابراهیم:۱) در این جا هدف از کتاب الهی را روشنگری می‌داند. وظیفه پیامبر هدایت بشر از تاریکی به نور است. خروج از ظلمت به نور مستلزم درونی پاک و ضمیری خود آگاه است. این یک هدف عالی و انقلاب تمام عیار است که با روشنگری به دست می اید نه با شمشیر و اصولاً با برداشت‌های جهاد ابتدایی در تعارض است. آیات زیادی خدا را به نور مثال زده و وظیفه پیامبران را روشنگری می‌داند.مبارزه با تاریک اندیشی، شمشیر نم خواهد چراغ هدایت می خاهد این جاست که از ائمه به عنوان چراغ هدایت یاد شده است. الله نور السماوات و الأرض مثل نوره کمشکاۀ فاطمۀ ع فی‌ها مصباح الحسن- المصباح فی زجاجۀ الحسین- الزجاجۀ کأنها کوکب دری فاطمۀ کوکب دری بین نساء أهل الدنیا (کلینی، ۱٤۰۷ق، ج۱: ۱۹۵).

٤-۲. وحدت در ایجاد یک جامعه جهانی

۱-۲-۲. «قُلْ یا أَهْلَ الْکتابِ تَعالَوْا إِلی کَلِمَةٍ سَواءٍ بَیْنَنا وَ بَیْنَکُمْ أَلاَّ نَعْبُدَ إِلاَّ اللَّهَ وَ لا نُشْرِکَ بِهِ شَیْئاً وَ لا یَتَّخِذَ بَعْضُنا بَعْضاً أَرْباباً مِنْ دُونِ اللَّهِ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُولُوا اشْهَدُوا بِأَنَّا مُسْلِمُونَ» (آل‌عمران،٦٤).

در این آیه هدف تأسیس جامعه مسالمت‌آمیز است و ناظر به وحدت است.این آیه رساترین پیغام در گفتگوی تمدن‌ها است. یعنی با اهل کتاب در عوض این‌که در مفترقات محاجه کنیم، بر سر مشترکات وحدت نظر داشته باشیم. این محدود به زمان خاصی نیست و قیدی از ضعف ندارد.

٤-۳. مشیت الهی

این محور از حیث تعداد آیه و اهمیت آیه‌های مطروحه اهمیت بیشتر و منطق گویاتری دارد.

٤-۳-۱. «وَ لَوْ شاءَ رَبُّکَ لَآمَنَ مَنْ فِی الْأَرْضِ کُلُّهُمْ جَمیعاً أَ فَأَنْتَ تُکْرِهُ النَّاسَ حَتَّی یَکُونُوا مُؤْمِنینَ» (یونس، ۹۹).اگر پروردگار تو بخواهد، همه کسانی که در روی زمینند ایمان می‌آورند. آیا تو مردم را به اجبار وامی‌داری که ایمان بیاورند؟

این آیه جهاد ابتدایی را به چالش عظیمی می‌کشاند زیرا مشیت الهی را بر این نمی‌داند که همه ایمان بیاورند. این آیه مبتنی بر ضعف قوای مسلمین نیست که بگوییم که با تجدید قوا نسخ شده است بلکه مشیت الهی بر هدایت همه تعلق ندارد. آیات دیگر نیز تاکید همین مهم است. گرچه همین یک آیه در اثبات ادعای مقاله کفایت می‌کند.

انجمن مطالعات جهان اسلام
Islamic World Studies Association
جمعیة دراسات العالم الاسلامی
فصلنامه علمی -پژوهشی
پژوهشهای سیاسی جهان اسلام

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-12]

٤-٣-٢. «فَذَكِّرْ إِنَّما أَنْتَ مُذَكِّرٌ (٢١) لَسْتَ عَلَيْهِمْ بِمُصَيْطِرٍ (٢٢) إِلاَّ مَنْ تَوَلَّى وَ كَفَرَ (٢٣) فَيُعَذِّبُهُ اللَّهُ الْعَذابَ الْأَكْبَرَ (٢٤) إِنَّ إِلَيْنا إِيابَهُمْ (٢٥) ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنا حِسابَهُمْ »(غاشیه،٢١ تا ٢٦). پس پند ده، که تو پند دهنده‌ای هستی. توبر آنان فرمانروا نیستی. مگر آن کس که روی‌گردان شد و کفر ورزید، پس خدایش به عذاب بزرگتر عذاب می‌کند. هر آینه بازگشت‌شان به سوی ماست. سپس حساب‌شان با ماست.

جالب این‌جاست که سرآن‌جام کفرو اعراض را عذاب الهی در آخرت می‌داند نه شمشیر مسلمین. وقتی پیامبر چنین اجازه‌ای ندارد، چگونه برخی فقهای افراطی چنین مجوزی را برخلاف قرآن برای خود صادر می‌نمایند؟

٤-٣-٣. «وَ إِنْ ما نُرِيَنَّكَ بَعْضَ الَّذی نَعِدُهُمْ أَوْ نَتَوَفَّيَنَّكَ فَإِنَّما عَلَيْكَ الْبَلاغُ وَ عَلَيْنَا الْحِسابُ»(رعد،٤٠).اگر پاره‌ای از آن‌چه را که به آن‌ها وعده کرده‌ایم به تو بنمایانیم، یا تو را پیش از وقت بمیرانیم، در هر حال آن‌چه بر عهده توست تبلیغ است و آن‌چه بر عهده ماست حساب کشیدن.

در این آیه نیز تاکید بر این‌است که پیامبر مأمور به ابلاغ است و قاضی خداست و تنها اوست که حکم می‌دهد.«... إِنِ الْحُكْمُ إِلاَّ لِلَّهِ يَقُصُّ الْحَقَّ وَ هُوَ خَيْرُ الْفاصِلينَ»(انعام، ٥٧). حسابرسی مشرکان و کفار بر عهده خدا است نه بر عهده پیامبر چه رسد بر عهده عامه یا خاصه مسلمین، چون ایمان امری قلبی و غیبی است و او داننده اسرار است و حتی پیامبر به میزانی می‌داند که خدا صلاح بداند برای هدایت امت لازم است.

٤-٣-٤ «قُلْ لِلَّذينَ آمَنُوا يَغْفِرُوا لِلَّذينَ لا يَرْجُونَ أَيَّامَ اللَّهِ لِيَجْزِيَ قَوْماً بِما كانُوا يَكْسِبُونَ»(جاثیه، ١٤). به کسانی که ایمان آورده‌اند، بگو: از خطای کسانی که به روزهای خدا باور ندارند درگذرید، تا خود، آن مردم را به جزای اعمالی که مرتکب شده‌اند پاداش دهد. در این آیه نیز اهل ایمان را به عفو سفارش می‌دهد و این‌که مشیت الهی بر این است که جزای اعمالشان را ببینند.

٤-٣-٥. «وَ ما خَلَقْنَا السَّماواتِ وَ الْأَرْضَ وَ ما بَيْنَهُما إِلاَّ بِالْحَقِّ وَ إِنَّ السَّاعَةَ لَآتِيَةٌ فَاصْفَحِ الصَّفْحَ الْجَميلَ» (حجر،٨٥). آسمان‌ها و زمین و آن‌چه را که میان آنهاست جز به حق نیافریده‌ایم. و بی‌تردید قیامت فرا می‌رسد. پس گذشت کن، گذشتی نیکو. در این آیه نیز تاکید به صفح است و این‌که در قیامت موعد حسابرسی است.

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-12]

٤-٤. رحمت واسعه الهی

در این محور آیاتی بررسی می‌شود که بیان کننده رحمت واسعه و فراگیر الهی است که طبعاً با خشونت در تعارض و تضاد است، البته خشونت و جنگ ابتدایی وگرنه شدت در دفاع را عقل سلیم تصدیق می‌کند.

٤-٤-١. «فَبِما رَحْمَةٍ مِنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ وَ لَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَ اسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَ شاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ فَإِذا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ»(آل‌عمران، ١٥٩). به سبب رحمت خداست که تو با آن‌ها این‌چنین خوشخوی و مهربان هستی. اگر تندخو و سخت‌دل می‌بودی از گرد تو پراکنده می‌شدند. پس بر آن‌ها ببخشای و برای‌شان آمرزش بخواه ... برخی انسان‌ها در زندگی مثل خورشیدند که نمی‌توانند بر فردی بتابند و بر دیگری نه! لطفشان گزینشی نیست؛ فراگیر است. در زندگی به انسان‌هایی بر می‌خوریم که فدایی دارند. همیشه اطراف‌شان مثل ملکه زنبور شلوغ است. چهره ملکوتی دارند. خیر کثیر دارند. پیامبرازاین‌گونه چهره‌ها، بلکه علمدار این تئوری بود. حتی با دشمنان هم به خوبی رفتار می‌کرد. در این آیه کسانی که اطراف پیامبر را می‌گرفتند تنها مؤمنین نبودند، عده زیادی از مشرکین شیفته رفتار رحمانی پیامبر شده و اسلام آوردند نه این‌که مقهور چهره نظامی پیامبر شده و اسلام بیاورند و این خود آیتی دیگر است که نسخ‌پذیر نیست.

٤-٤-٢. «وَ ما أَرْسَلْناكَ إِلاَّ رَحْمَةً لِلْعالَمِينَ» (انبیاء، ١٠٧).

این آیه نیز تاکید آیه فوق می‌باشد. چگونه است پیامبری که رحمت برای جهانیان است، با آن‌ها سر جنگ داشته باشد و این دو به حصر عقلی مانعه‌الجمع‌اند و اجتماع سلب و ایجاب. قائلین به نسخ و افراطیون چگونه این آیات را تفسیر می‌نمایند؟ اسلام به مثابه اخلاق بین المللی چگونه می‌تواند عامل تشنج و واگرایی باشد؟ (بنگرید به: غرایاق زندی، ١٣٩٤: ١١٣-١٣٦).

٤-٥. اختیار

٤-٥-١. «إِنَّا هَدَيْناهُ السَّبِيلَ إِمَّا شاكِراً وَ إِمَّا كَفُوراً»(انسان، ٣).راه را به او نشان داده‌ایم. یا سپاسگزار باشد یا ناسپاس. این آیه گویاترین منطق را در مقابل جبر دارد.اختیار به کفر و ایمان، یعنی نه گفتن به جبر و تهدید؛ زیرا در نظام ارزشی دارای اختیار، افعال انسان ملازم با ثواب و عقاب است. چنان‌چه اختیار نباشد، ثواب و عقاب معنی ندارد.

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-12]

٤-٦. دلیل و منطق

٤-٦-١.«لا إِکْراهَ فِی الدِّینِ قَدْ تَبَیَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَیِّ...»(بقره، ٢٥٦).

اصولاً دعوت پیامبر(ص) مبتنی بر برهان است. آن‌جا که برهان است اجبار را مجالی نیست. این آیه به عدم التزام و اجبار در دین تصریح دارد. البته بلافاصله دلیل آن را بیان کرده است؛ زیرا که هدایت از گمراهی آشکار است (طباطبایی، ١٣٩٠ق،٣٤٣/٢). وقتی هدایت از گمراهی قابل تمیز باشد چه نیازی به الزام؟ قید «تبین» ریشه در دلیل و گواه دارد و مبتنی بر فرهنگ روشنگری است و اصلاً باالزام و اجبار هم‌آوایی و تناسخ ندارد. تبیین و روشنایی جزو ثابت، تکوینی و نسخ ناپذیر است.

٤-٦-٢.«ادْعُ إِلی سَبیلِ رَبِّکَ بِالْحِکْمَةِ وَ الْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَ جادِلْهُمْ بِالَّتی هِیَ أَحْسَنُ إِنَّ رَبَّکَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبیلِهِ وَ هُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدینَ»(نحل، ١٢٥). مردم را با حکمت و اندرز نیکو به راه پروردگارت بخوان و با بهترین شیوه با آنان مجادله کن. زیرا پروردگار تو به کسانی که از راه او منحرف شده‌اند آگاه‌تر است و هدایت‌یافتگان را بهتر می‌شناسد. این آیه نیز مکمل و متمم نظریه حکمت، منطق و استدلال است. وقتی قرآن می‌گوید با حکمت و استدلال بحث نما؛ امر به شمشیر نفی می‌شود. مگر این‌که دشمن اهل منطق نباشد و دست به صلاح ببرد که در آن صورت، عقلاً، شرعاً و قانوناً شمشیر مجری است و این شمشیر محل انتقاد نیست.

٤-٦-٣.«لَکُمْ دینُکُمْ وَ لِیَ دینِ» (کافرون، ٦).

چه تصریحی گویاتر از این‌که به کافران می‌گوییددینتان برای خودتان تا روزی که پرده‌ها کنار رود و حقیقت روشن شود. این آیه نه تنها اجبار را منع می‌کند بلکه برای کافران لجوج که چشم خود را بر روی حقیقت بسته‌اند، مباحثه را نیز تجویز نمی‌نماید. چه رسد به شمشیر، باشد تا در یوم‌الدین و روز قیامت عذاب شوند. این آیه نیز تخصیص زمانی ندارد.

٥. عرضه بر سیره نبوی و علوی

در بخش عرضه بر آیات، در چندین موردبررسی شد که شخصیت فردی پیامبر(ص) به‌عنوان «رحمة للعالمین»، جذاب، مهربان و حریص بر هدایت بود.این چهره ربانینمی‌تواند خشن و هراسناک باشد.

٥-١. «انا امرنا معاشرالانبیاء بمداراةِ الناس کما امرنا باقامهِ الفرائضِ»(کلینی،١٤٢٩ق ٣٠٤/٣

انجمن مطالعات جهان اسلام
Islamic World Studies Association
جمعیة دراسات العالم الاسلامی
فصلنامه علمی -پژوهشی
پژوهشهای سیاسی جهان اسلام

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-12]

و طوسی،١٤١٤ق: ٥٢١). ما گروه پیامبران مأمور به مدارای با مردم شده‌ایمهمان‌طورکه امر به برپایی واجبات.در این‌جا مدارای با مردم همشان ادای فرایضاست.مدارا با مردم اطلاق دارد و فراگیر است.

۵-۲. با مردم مهربان باش. چه رعیت دودسته‌اند یا برادر دینی تواند یا در آفرینش با تو همانند. در این‌جا فرقی بین مسلمان و غیرمسلمان در تقسیم مهر نیست. «فانهم صنفان:اِماأَخ فی الدین او نظیر لک فی الخلق»(نهج‌البلاغه، نامه ۵۳).

۵-۳. در پناه صلح و آرامش است که بازرگان می‌تواند به کار خود ادامه دهد(همان).

امام در این‌جا رابطه صلح و امنیت اقتصادی را که در مقدمه ذکر شد؛ یادآوری می‌نماید. هنگام جنگ و ناامنی بیشترین ضربه‌ها بر پیکره اقتصادی کشور وارد می‌آید. حتی در جنگ‌هایغیرنظامی که بیشتر رنگ و بوی فرهنگی، اقتصادی دارند، این معضل عمیق‌تر است. مشکلی که این روزها دامن‌گیر اکثر کشورهای مسلمان است.

انجمن مطالعات جهان اسلام
Islamic World Studies Association
جمعیة دراسات العالم الاسلامی
فصلنامه علمی -پژوهشی
پژوهشهای سیاسی جهان اسلام

٦. درون مایه مشترک ادیان

هدف ادیان الهی یک کلمه و آن توحید است. صلح در سایر ادیان الهی بویژه دین مسیح (ع) تاکید شده ودر انجیل آمده است: «خوش بحال صلح کنندگان زیرا ایشان پسران خدا خوانده خواهند شد»(ازغندی، ۱۳۹۲: ۱۷ به نقل از انجیل متی باب پنجم آیه ۱۰). در اسلام نیز همسو با سایر ادیان الهی بر صلح شرافتمندانه ونه تسلیم و انفعال، تاکید شده است.

۷. شواهد تاریخی

شواهد و قراین تاریخی حاکی از کتابت بیش از ۱۸۵ نامه با موضوعات تبلیغ و دعوت به اسلام یا میثاق و پیمان به دستور پیامبر (ص) دارد(www.hawzah.net ۹۵/۵/۲۵). در صلح حدیبیه و فتح آرام و بدون خونریزی مکه و توصیه‌های حضرت امیر (ع) به مالک که در بخش قبلی گذشت، همه حکایت از صلح و صفا در سنت نبوی دارد. در روز فتح مکه سخن «الیوم یوم الرحمه» پیامبر(ص) در مقابل «الیوم یوم الملحمه» عامه مردم، گویای مشی الهی و چهره ربانی و رأفت فراگیر پیامبر(ص) بود. پیامبر(ص) بعد از فتح مکه، خانه ابوسفیان را نیز خانه امان معرفی کردند(یعقوبی،١٣٤٢ش،١/٤٨).

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-12]

امروزه متاسفانه اغلب کشورهای مسلمان نه تنها توفیقی در الزام خصم به ایمان و اسلام نداشته‌اند؛ بلکه وحدت ایمانی مسلمین نیز مخدوش گردیده است.منشوری که پیامبر(ص) به هنگام ورود به مدینه تألیف کردند، حقوق همگان را تأمین می‌کرد. مردم مدینهجذب اخلاق و منش الهی پیامبر شده، ایمان آوردند نه مرعوب شمشیر مسلمین. به برکت حضور پیامبر(ص) سال‌ها اختلاف و کینه جاهلی خود را به دور انداخته و خانه‌های خود را با مهاجرین تقسیم کردند. آیا شمشیر این قدرت را دارد یا روحیه رحمانی پیامبر(ص)؟ ممکن است عده‌ای بگویند همه با مهربانی کنار نمی‌آیند. درست است ولی آیا با شمشیر کنار می‌آیند؟ ایمان می‌آورند؟ خدا می‌گوید اگر مشیتم این بود که همه ایمان بیاورند آن‌گونهمی‌شد(یونس، ۹۹).

۹. دلایل عقلی

تفاسیری صرفاً بر مبنای نقل که عقل، این رسول باطنی را از لحاظ نکرده‌اند، کوتاه‌بینانه و غیرکارآمدند. عقل به عنوان یکی از منابع استنباط فقه است. در این‌جا با لحاظ عقل مروری بر بخش‌ها می‌شود.

۱. اگر مبنا را رأی قائلین به نسخ آیه سیف قرار دهیم و بر این باور باشیم که ابتدا اسلام قدرتنداشته و جواز جهاد ابتدایی پس از قدرت گرفتن مسلمین صادر شده است، معمایی حل نشده باقی می‌ماند. در بسیاری از آیات که در بخش‌های قبلی گذشت این‌گونه بیان شد که مشیت الهی بر هدایت همگان قرار نگرفته و اگر خدا می‌خواست، می‌توانست همه را هدایت کند(یونس، ۹۹). یا آیاتی که روش پیامبر(ص) را مبتنی بر دلیل و برهان می‌داند و نه شمشیر. قائلین به نسخ برای این گونه آیات چه توجیهی دارند؟

ایمان امری قلبی است و تألیف قلوب یکی از راهکارهای جذب اغیار. امروزه کشورها از این موضوع بهره وافی می بند. تألیف قلوب یکی از برنامه‌هایی است که همواره در دستور کار سیاست خارجی کشورها از جمله جمهوری اسلامی از طریق کنش حمایت گرانه قرار دارد(درخشه و کمالی، ۱۳۹۵: ۲۹-۵٤). با شمشیر شاید اقرار به زبان نمایند ولی ایمان جایگاهش قلب است و قلوب توسط شمشیر تسخیر نمی‌شوند همان‌طور که در قرآن آمده است: «بین اسلام و ایمان تفاوت است...»«قالَتِ الْأَعْرابُ آمَنَّا قُلْ لَمْ تُؤْمِنُوا وَ لكِنْ قُولُوا أَسْلَمْنا وَ لَمَّا يَدْخُلِ الْإيمانُ فى قُلُوبِكُمْ ...»(حجرات، ١٤).

انجمن مطالعات جهان اسلام
Islamic World Studies Association
جمعیة دراسات العالم الاسلامی
فصلنامه علمی -پژوهشی
پژوهشهای سیاسی جهان اسلام

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-12]

۲. پیامبر(ص) طبق آیات قرآن «رحمةللعالمین» است(انبیاء، ۱۰۷). قید «للعالمین» فراگیر و شامل همه انسان‌ها است نه فقط برای مؤمنین. چگونه می‌توان قبول کرد که «رحمةللعالمین» سر جنگ با عالمیان دارد؟ این تعارض و تناقض است.

۳. پیامبر(ص) در حیات خود عملاً جهاد ابتدایی را اجرایی نکرد و حتی سفارش به اجرای آن بعد از وفاتش را ننمود که شمشیر را بردارید و تمام عالمیان را مسلمان کنید. پیامبر(ص) با مشرکینی جهاد کرد که سالیان دراز مسلمین زیر شکنجه‌شان بودند و این جهاد ابتدایی نیست. برخی از محققان علوم قرآنی و تاریخ معتقدند: «جهاد ابتدایی بعداً به فقه شیعه وارد شده است»(ایازی، ۱۳۹٤ ش: ۵۱-٤۷).

٤. اسلام دین حد وسط است. اهل افراط و تفریط نیست. خشونت افراط است و تسلیم، تفریط. پس بنابراین دین اسلام دنبال صلح شرافتمندانه است.

۵. فطرت بشر ابتدا پاک است و گناه بر آن عارض می‌شود پس صلح حالت اصلی است و جنگ عارضه‌ای بر فطرت است و چون دین اسلام فطری است و پس خواهان صلح است و حتی جنگ را برای صلح می‌خواهد.

٦. مهم‌ترین دلیل عقلی و نقلی که بیان می‌کند نظریات افراطیون در این زمانه قرآنی نیست، هدف‌گرایی است. در قرآن حتی در آیات جهاد، هدف الهی است حال این‌که در نظریه‌های ایشان، هدف قدرت و سلطه است و تقوایشان، تقوای سیاسی است نه الهی.

انجمن مطالعات جهان اسلام
Islamic World Studies Association
جمعية دراسات العالم الاسلامي
فصلنامه علمی -پژوهشی
پژوهشهای سیاسی جهان اسلام

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-12]

نتیجه‌گیری

۱. نظر به این که کشورهای مسلمان به‌ویژه گروه‌های افراطی تاکید فراوانی بر جهاد ابتدائی دارند، مسائل نظامی را در عدادسیاست اعلی لحاظ کرده از رویکردهای اقتصادی مغفول مانده‌اند و مشکلات دامن‌گیر کشورهای مسلمان از همین مساله است.

۲. سهم مسلمین در پدیده اسلام هراسی با انگاره‌های واگرا زایشی است و سهم دشمنان افزایشی.

۳. با مطالعه ادله قرآنی و روایی دو دیدگاه صلح و جنگ، در می‌یابیم آیه سیف ناسخ آیات صفح و عفو نیست.

٤. جهاد ابتدایی ریشه در سنت نبوی نداردو عملاً در زمان خلفا اجرایی شده است. و فقه شیعی به ویژه با شرایط روز یا حتی جدا از آن الزامی در تبعیت از آن ندارد.

۵. جهاد پیامبر(ص) با مشرکانی که سالیان دراز مسلمین را آزار و شکنجه داده‌اند، دفاعی است نه ابتدایی.

٦. امروزه جنگبا تغییر رویکردی جهانی از شکل نظامی به علمی، اقتصادی تبدیل شده است.

۷. به تصریح آیات ذکر شده در متن، مشیت الهی به هدایت و اسلام آوردن همه جهانیان نیست به علاوهروش اسلام بر منطق و استدلال بیان شده و مجموع آیات با این مضمون در تعارض با جهاد ابتدایی‌اند.

۸. جهاد ابتدایی با همزیستی مسالمت‌آمیز که آرمان بشریت است، در تعارض است.

۹. اسلام دین شمشیر نیست. ره‌آورد قرآن و تمدن اسلامی حاکمیت برهان است که قبل از اسلام شمشیر بر بر عرب جاهلی حاکمیت مطلق داشت.

۱۰. با مداقه در آیات دیگر و روایات در می‌یابیم آیات جهاد بیشتر اشعار به جهاد دفاعی دارد نه ابتدائی.

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-12]

منابع

قرآن کریم

نهج البلاغه

(ابن بابویه)، محمد بن علی (۱۳۹۸ ق). *التوحید للصدوق*، مصحح: حسینی، قم: جامعه مدرسین.

ابن أبی الحدید، عبد الحمید بن هبهٔ الله، (١٤٠٤ ق). *شرح نهج البلاغهٔ لابن أبی الحدید*، محقق: ابراهیم، محمد ابوالفضل، قم، مکتبهٔ آیهٔ الله المرعشی النجفی.

ابن شعبه حرانی، حسن بن علی، (بی تا). *تحف العقول*، مترجم احمد جنتی، تهران: امیر کبیر.

ازغندی، سید علیرضا، (۱۳۷۸). «تنش زدایی در سیاست خارجی مورد: جمهوری اسلامی ایران» *فصلنامه سیاست خارجی*، شماره ۵۲.

ازغندی، سید علیرضا، (۱۳۹۲). *جنگ و صلح*، تهران: سمت.

ایازی، سید محمدعلی(۱۳۹٤۹). «جهاد ابتدایی به فقه ما وارد شده است»، *نشریه خیمه*، شماره ۱۱٦، دی، صص ٤٧-٥٠.

آجیلی، هادی، بیکی، مهدی (۱۳۹۵). «واکاوی دگردیسی سیاسی جنبش اسلام گرای اخوان المسلمین تونس النهضه»، *فصلنامه پژوهش‌های سیاسی جهان اسلام*، س٦، ش۱، بهار، صص ۱-۲۸.

آدمی، علی، مردای، عبدالله (۱۳۹٤). «چیستی افراط گرایی در اسلام سیاسی: ریشه‌های هویتی و کنش هنجاری»، *فصلنامه پژوهش‌های سیاسی جهان اسلام*، س۵، ش۳، پاییز، صص۲۹-۵۹.

آزادی، پرویز، شکرانی، یاسین، کاظمی، علی (۱۳۹٤). *پیام‌های آسمان* (پایه نهم دبیرستان)، تهران: وزارت آموزش و پرورش.

بروجردی، محمد ابراهیم (۱۳٦٦ش). *تفسیر جامع*، تهران، کتابخانه صدر.

جری استوکر و دیوید مارش (۱۳۹۲). *روش و نظریه در علوم سیاسی*، مترجم: حاجی یوسفی، تهران: پژوهشکده علوم راهبردی.

جصاص، احمد بنعلی (١٤٠٥ ق). *احکام القرآن*. محقق: قمحاوی. بیروت: داراحیاءالتراثالعربی.

حسینی، سید محمد، محمودی، علی، محمودی، زینب (۱۳۹٤). «ریشه‌های پیدایش و رشد جریان‌های تکفیری در آسیای جنوب غربی، *فصلنامه پژوهش‌های سیاسی جهان اسلام*، س۵، ش۲، تابستان، صص ۵۳-۸۳.

درخشه، جلال، کمالی، علی (۱۳۹٦). «بازنمایی کنش حمایت گرانه در آیینه دیپلماسی جمهوری اسلامی ایران»، *فصلنامه پژوهش‌های سیاسی جهان اسلام*، س٦، ش۱، بهار، صص ۲۹-٥٤.

دهشیری، محمد رضا، مقامی، اسماعیل (۱۳۹٤)، «بیداری اسلامی و شکل گیری هندسه جدید خاور میانه»، *فصلنامه پژوهش‌های سیاسی جهان اسلام*، س۵، ش٤، زمستان، صص ۱۵۷-۱۸۰.

دهقانی فیروز آبادی، سید جلال (۱۳۹۲). *سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران*، تهران: سمت.

رستمی، فرزاد، سفیدی، سیامک (۱۳۹٦). «بررسی علل ظهور و استمرار معمای امنیت در عراق پس از صدام»، *فصلنامه پژوهش‌های سیاسی جهان اسلام*، س٦، ش۱، بهار، صص ۸۳-۱۱۱.

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-12]

سیف زاده، سید حسین (۱۳۸٤). *سیاست خارجی ایران*، تهران: نشر میزان.
سیف زاده، سید حسین (۱۳۹۳). *اصول روابط بین الملل*، تهران: نشر میزان.
طاهری، سید مهدی، احمد وند، شجاع (۱۳۹٤). «وهابیت و استمرار حرکت آل سعود»، *فصلنامه پژوهش‌های سیاسی جهان اسلام*، س۵، ش٤، زمستان، صص ۸۷-۱۱۱.
طباطبایی، محمدحسین (۱۳۹۰ ق). *المیزان فی تفسیر القرآن*، بیروت: موسسه الاعلمی للمطبوعات.
طباطبائی، محمد حسین (۱۳۷٤). *المیزان فی تفسیر قرآن*، مترجم: محمد باقر موسوی، قم: دفتر انتشارات اسلامی.
طوسی، محمدالحسن (۱٤۱٤ ق). *الامالی (للطوسی)*، قم: دارالثقافه.
عالم ، عبد الرحمن، (۱۳۹۳). *تاریخ فلسفه سیاسی غرب*، تهران: وزارت خارجه.
عالم ، عبد الرحمن، (۱۳۹٤). *بنیادهای علم سیاست*، تهران: نشرنی.
عسکریان، عباسقلی و همکاران (۱۳۹٤). «تحلیل گفتمانی نگاه بازیگر آمریکایی و ایرانی به مفهوم تروریست»، *فصلنامه پژوهش‌های سیاسی جهان اسلام*، س۵، ش۲، تابستان، صص ۵۳-۸۳.
عیاشی، محمد بن مسعود، (۱۳۸۰ق). *التفسیر(تفسیر العیاشی)*، محقق: رسولی، هاشم، تهران: مکتبة العلمیة الاسلامیة.
غرایاق زندی، داود (۱۳۹٤). «اسلام و روابط بین الملل: رویکرد هستی شناختی»، *فصلنامه پژوهش‌های سیاسی جهان اسلام*، س۵، ش٤، زمستان، صص ۱۱۳-۱۳٦.
قادری، حاتم، (۱۳۹۲). *اندیشه‌های سیاسی در اسلام و ایران*، تهران: سمت.
قاسمی، فرهاد، (۱۳۹۳). *اصول روابط بین الملل*، تهران: نشر میزان.
قوام، سید عبد العلی، (۱۳۹۳). *روابط بین‌الملل نظریه‌ها و رویکردها*، تهران: سمت.
کرم زادی، مسلم (۱۳۹٦). «سلفی گرایی جهادی- تکفیری و آینده ثبات سیاسی در خاور میانه»، *فصلنامه پژوهش‌های سیاسی جهان اسلام*، س٦، ش۱، بهار، صص ۱۱۳-۱٤۲.
کلینی، محمد بن یعقوب (۱٤۲۹ ق). *کافی*. قم: دارالحدیث.
کوهکن، علیرضا، باقری، سامیه (۱۳۹٤). «زمینه‌های شکل گیری گروه داعش در آسیای مرکزی»، *فصلنامه پژوهش‌های سیاسی جهان اسلام*، س۵، ش۳، پاییز ، صص ۱۸۳-۲۰۷.
کیت نش (۱۳۹۳). *جامعه شناسی سیاسی معاصر*، مترجم محمدتقی دلفروز، تهران، انتشارات کویر.
مجلسی، محمدتقی بن مقصود علی (۱٤۰٦ ق). *روضه المتقین فی شرح من لا یحضره الفقیه*، قم: موسسه فرهنگی اسلامی کوشانبور.
محمدی، حمید رضا، احمدی، ابراهیم (۱۳۹٤). «واکاوی زمینه‌های هم‌گرایی ایران و پاکستان، تبیینی از سه رویکرد ژئو کالچر، ژئو اکونومی و ژئو پلتیک»، *فصلنامه پژوهش‌های سیاسی جهان اسلام*، س۵، ش۲، تابستان، صص ۸۵-۱۱۰.
مشیرزاده، حمیرا، (۱۳۸٤). *تحول در نظریه‌های روابط بین‌الملل*، تهران: سمت.

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-12]

معرفت، محمد هادی، (۱۳۹۱). *علوم قرآنی*، قم: موسسه فرهنگی تمهید.
منوچهری، عباس (۱۳۹۲). *رهیافت و روش در علوم سیاسی*، تهران: سمت.
مهدوی عباس آبادی، محمدرضا، آینه وند، صادق (۱۳۹۰). «بررسی سیاست رسول خدا (ص) در قبال غیر مسلمانان»، *فصلنامه تاریخ فرهنگ و تمدن اسلامی*، شماره ۳، صص ۹-۳۶.
نفیسی، شادی (۱۳۸۵). *عقل گرایی در تفاسیر قرن چهاردهم*، قم: بوستان کتاب.
نفیسی، شادی، (۱۳۹٤). *درایه الحدیث*، قم: سمت و دانشگاه قرآن و حدیث.
هاشم زاده هریسی، هاشم (۱۳۹٤). «سهم ۸۰ درصدی مسلمانان در اسلام هراسی» *نشریه خیمه*، شماره ۱۱٦، دی‌ماه، صص٦۷-٦۹.
یعقوبی، احمدبن ابی یعقوب (۱۳٤۲). *تاریخ یعقوبی*، مترجم: آیتی، محمد ابراهیم، تهران: بنگاه ترجمه و نشر کتاب.

منابع لاتین

Kaempfer, William H. & Lowenberg, Anton D. 2007. "The Political Economy Of Economic Sanctions". In Handbook of Defense Economics - Defense in a Globalized World Ed. by Keith Hartley and Todd Sandler. (Vol. 2). Elsevier B.V. doi:10.1016/ S1-02029(06)0013-1574. Accessed by 07.03.2015

sep 20,2016 .wall street journal president obama addresses the united nation General Assembly

منابع اینترنتی

www.farsi.khamenei.ir

www.hawzeh.net

www.iqna.ir

www.porsemani.ir

www.shahrvand. Newspaper.ir

DOI: ۱۰.۲۱۸۵۹/priw-۰۶۰۴۰۶

به این مقاله این‌گونه استناد کنید:

واعظی، محمود؛ شبانی، سکینه؛ یاری القار، علی اکبر(۱۳۹۵)، «واکاوی خاستگاه جهاد ابتدایی (روش شناسی تفسیری و روایی) و نقش آن در پدیده اسلام هراسی با مطالعه موردی: داعش»، فصلنامهٔ پژوهشهای سیاسی جهان اسلام، س٦، ش٤، زمستان ۹۵، صص۱۷۱-۱٤۷.

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-12]